

*Preek van 5 maart 2017, 1ste van de 40 dagen,
gehouden in De Morgenster in Papendrecht
door Piet van Die*

WAAR LEEF JE VAN?

Is dit niet het vasten dat ik verkies: [...] ieder juk breken, [...] je bekommeren om je medemens?
(Jesaja 58, 6,7)

Glazetter

Het moet nu meer dan 35 jaar geleden zijn dat ik hem sprak: de man van wie ik me niets meer herinner behalve wat hij zei. Hij kwam een nieuwe ruit inzetten in het huis waar ik toen woonde. Hij woonde zelf in een van de oude wijken van Rotterdam. We raakten aan de praat. Hij vertelde dat er in zijn straat alleen nog maar buitenlanders woonde. ‘Allemaal aardige mensen, hoor,’ verzekerde hij, ‘Ik kan bij wijze van spreken elke avond thee bij hen komen drinken. Maar ik kan met niemand Nederlands meer spreken.’

Ik weet niet of de man nog leeft. Maar als het zo is, dan heb je grote kans dat hij over een paar weken PVV stemt. Niet dat het een haatdragende man was. Maar hij was (toen al!) vreemdeling in eigen land geworden. Hij is de enige niet. Onvrede en onzekerheid over een gebrek aan eigen identiteit geeft velen in om te stemmen op een rechts-radical partij. En niet alleen in Nederland.

Kralingen en Beverwaard

Laat ik daar dus mee beginnen: met die vergeten groep mensen die al decennia de druk voelt van een veranderde samenleving. Je kunt natuurlijk gemakkelijk praten als je woont in een keurige VINEX-locatie of villawijk. Maar wie goed oplet ziet dat opvangcentra zelden in wijken als het deftige Kralingen worden gepland, maar wel in een probleemwijk als de Beverwaard. ‘Geen ruimte’ wordt er dan gezegd. Maar ik ben toen zelf nog eens even gaan kijken: volop ruimte in Kralingen. Ik wil maar zeggen: de rekening wordt doorgaans niet bezorgd bij de mensen met de sterkste maatschappelijke schouders.

Maar na dit gezegd te hebben, stoot ik meteen door naar mijn eigenlijke punt: het beroep op onze joods-christelijke traditie door rechts-radical partijen. Ik ben niet zo van politiek op de kansel. Maar als de politiek zelf op de kansel gaat staan, verlies ik ineens alle schroom.

Joods-christelijke traditie

Wat is er aan de hand? Steeds vaker wordt de zogeheten joods-christelijke traditie ingezet als een argument tegen de instroom van asielzoekers en de zogenaamde islamisering van Nederland. De Jood-christelijke traditie - net als Zwarte Piet, paaseieren en stroopwafels een instrument tegen groepen die als vreemd en anders worden ervaren. Ik noemde het: kapen van het christendom. Nu moeten we wel eerlijk blijven: er komen in de Bijbel ook gedeelten voor die neerkomen op wat je zou kunnen noemen 'eigen volk eerst'. Lees de Bijbelboeken Jozua of Nehemia er maar eens op na. En zelfs Jezus meende aanvankelijk dat hij alleen voor zijn volksgenoten gekomen was. Zulke gedeelten willen we misschien het liefst wegmoffelen. Ik zou zeggen: niet doen. Het staat er. Dat kun je maar beter erkennen. Maar is het de hoofdstroom in de Schrift?

Liturgie en diaconie

Én in Oude én in Nieuwe Testament zie je een beweging van afschermen naar insluiten. Een groeiend inzicht dat grenzen tussen mensen weg moeten vallen. Dat de vreemdeling er recht op heeft dat we ons in hem verplaatsen. Dat ware godsdienst te maken heeft met – nee, niet je afzetten tegen of negeren van de ander, maar je bekommeren om de ander. Geen liturgie zonder diaconie. God is niet los verkrijgbaar. Hij staat in de ander op je stoep.

De lezing uit Jesaja is daar een sterk beeld van. Het was kennelijk vastentijd in Israël. En iedereen deed er vroom aan mee. Ook de mensen die het goed hadden. Ze namen hun religieuze verplichtingen zelfs uiterst serieus. Ze leverden geen half werk. Of...nou ja, eigenlijk wel. Want tijdens vastenperiode lieten ze hun handel gewoon doorgaan. En ze beulden hun arbeiders af. De economie moest draaien. Koste wat kost. Het is in die context dat God Jesaja laat zeggen: 'Maar dat is geen vasten!'

Twee keer vier oneliners

Vasten is je onthouden van bepaalde zaken. Je oefenen in zelfdiscipline. De teugels van je begeerte weer eens aantrekken. Verleidingen weerstaan. Bijvoorbeeld de alcohol eens laten staan. Facebook eens een tijdje niet gebruiken. Moderne middelen. Maar God denkt volgens Jesaja aan iets heel anders: met twee keer vier oneliners wordt het er ingehamerd.

Vasten is: misdadige ketenen losmaken, de banden van het juk ontbinden, de verdrukten bevrijden, en ieder juk verbreken. 'Bevrijden' is hier het sleutelwoord. Maar er volgen nog vier oneliners: je brood delen met de hongerige, onderdak bieden aan armen zonder huis, kleden wie naakt rondloopt, je bekommeren om je medemens. Het sleutelwoord voor deze oneliners is: 'je ontfermen'. Je zou kunnen zeggen: de eerste vier gaan om een beweging van buitenaf. De ander is object. Hij of zij moet bevrijd worden. In het tweede gaat het meer om: je inleven in de ander. De ander is subject. Je gaat in zijn of haar schoenen staan.

Religie-kritisch

Dat is een steeds sterker wordende lijn in de Bijbel. Een van de grondpijlers van de Wet van Mozes is: bedenk dat je zelf in Egypte vreemdeling bent geweest. Met andere woorden: je kunt je dus in de vreemdeling verplaatsen. Doe dat dan ook. Dat moet de norm zijn. Je zou nog kunnen zeggen: dat gaat over de samenleving binnen Israël. Maar het Oude Testament kijkt steeds meer over grenzen heen. Jesaja biedt het verste uitzicht: God is Vader van alle mensen, eens wordt de wereld één. Maar daar mag Israël nu al een proeftuin van zijn.

Waar dat niet het geval is houden profeten de mensen een spiegel voor. Je zou zelfs kunnen zeggen dat het Oude Testament gaandeweg de trekken krijgt van een religie-kritisch boek. Het richt zijn pijlen op religie die onrecht toedekt of goedpraat. Dietrich Bonhoeffer, de beroemde Duitse theoloog ten tijde van Hitler-Duitsland, had dat goed begrepen. Hij zei: 'Alleen wie het opneemt voor de Joden, heeft het recht Gregoriaans te zingen.' Jesaja had er meteen mee ingestemd. Liturgie zonder diaconie klinkt in Gods oren als vals kattengejank.

De duivel

Ook het Nieuwe Testament kun je een religie-kritisch boek noemen. Het laat bijvoorbeeld zien dat het citeren van Bijbelteksten nog niets zegt. Het staat wel vroom. Maar dat kan de duivel ook. Kijk maar naar het verhaal over de verzoeking in de woestijn. Toen Jezus tijdens zijn vasten de eerste verleiding van de duivel pareerde met een Bijbeltekst, dacht zijn opponent: 'Dat kunstje kan ik ook.' En hij toverde meteen een Psalmtekst uit de grabbelton van de Schrift: 'Spring eens van het dak van de tempel naar beneden, want er staat toch geschreven dat engelen je op zullen vangen? Heb je meteen een bewijs dat God

aan je kant staat.’ Maar al zulk soort verleidingen spelen in op de menselijke neiging zichzelf voorop te stellen en niet God of je medemens.

‘Waar leef je van?’ luidt het thema van vandaag. Leef je van de Joods-christelijke traditie? Het wordt een populair argument in de politiek. Maar Angela Merkel zei al: ‘Al die mensen die roepen dat wij een christelijke natie zijn, zouden dan eerst maar weer eens naar de kerk moeten gaan.’ En inderdaad, ik ben benieuwd hoeveel van die mensen nog uit kunnen leggen wat Pinksteren is. Er wordt alleen gespeeld op een algemeen gevoel van vroeger. Toen de traditie trouwens helemaal niet zo *joods*-christelijk was. Deze week was in het nieuws dat Joden die na de oorlog terugkeerden uit de kampen, in Den Haag achterstallige erfpacht moesten betalen voor huizen die door de Duitsers waren onteigend. En dat is niet het enige voorbeeld van schrijnend onrecht Joden aangedaan. Ze werden vaak ronduit schofterig behandeld. Hoezo ‘*joods*-christelijke traditie’?

Omdat het zo moeilijk is

Maar nu het andere. Dit alles wil niet zeggen dat de echte joods-christelijke traditie gemakkelijk is. Als het jezelf niets kost, is het gemakkelijk om politiek-correcte opvattingen te hebben. Maar waarom staat het zo vaak in de Bijbel dat in de vreemdeling God zelf bij je op de stoep kan staan? Omdat het zo verrekte moeilijk is! In de vreemdeling staat het onbekende bij je op de stoep. En wat onbekend is, boezemt angst in. Wie weet wat je binnenhaalt? Een mens kan ook maar een bepaalde dosis onzekerheid aan.

Het heeft dan ook geen zin om van kansels te roepen: tolerantie is verplicht. Dat wordt een nieuw moeten. Het is een nieuwe simplificatie waar tegenwoordig in kerken lustig mee wordt gestrooid. Een nieuw dogma dat de twijfel moet onderdrukken. Maar die steekt dan elders op een nog lelijker manier de kop op. ‘Tolerantie móet’ leidt al snel tot een schijntolerantie. En nu de tegenstellingen in Nederland toenemen zie je de ware werkelijkheid boven komen: zelfs in kerken zijn er mensen die overwegen PVV te stemmen.

Onze eigen ziel

‘Tolerantie verplicht’ is dan ook geen oplossing. De oplossing ligt alleen in onze eigen ziel. De Bijbel roept op het daar te zoeken. In onze eigen ziel leeft het vreemde. Het bizarre. Het verwerpelijke. Het irrationele. ‘Onze schaduw’ noemde de psychiater Jung dat. En hij leerde dat wie zijn eigen schaduw

verdringt, die alleen maar bij de ander ziet. Dat leidt tot zondebok-mechanisme. Jung zag daar een van de problemen van het christendom: hoge idealen kunnen gemakkelijk leiden tot verloochening van de eigen schaduw en de projectie ervan op anderen.

Het verhaal van de verzoeking in de woestijn leert ons de bizarre stem die in onze eigen ziel klinkt in de ogen te zien. Kijken in eigen ziel - het maakt je vrijer. Je groeit niet alleen in zelfkennis. Je leert ook open te staan voor het vreemde en bizarre buiten je. Het leert je ook om te onderscheiden. Bijvoorbeeld om het waarheidsmoment in racistische leugenpraat te zien. Maar het helpt je ook om te doorzien hoe onwaarachtig het is om de joods-christelijke traditie te spannen voor een ultrarechtse karretje. God is niet jouw lijstduwer.